

GLOBALLEŞEN DÜNYADA MÜSLÜMANLARIN PROBLEMLERİ

Yrd.Doç. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU*¹

GİRİŞ

Globalleşme ya da Türkçe'siyle Küreselleşme kavramı üzerinde tartışmaların yoğun olduğu şu günlerde Müslümanların bugünkü meselelerini dünden ve çağımızın globalleşme problemlerinden soyutlayarak ele almak mümkün değildir. Biz bu makalemizde globalleşme kavramının artık entelektüel çevrelerde anlaşılmış olduğu tezinden hareketle, bu kavramın içine her ne giriyorsa çeşitli açılımlarıyla Müslümanları ilgilendiren boyutları üzerinde durmaya çalışacağız.

Müslüman dünyanın tarihsel gelişiminin belli bir noktada durdurulması, bir anlamda kesintiye uğramasıyla oluşan temel problemler, halen aktüel niteliğini devam ettiriyor. Bir asırdır “bitkisel bir hayat” içindeymiş gibi görünen Müslüman dünyanın, köklü bir tarih malzemesine dayanarak, günümüze ve geleceğe ışık tutabilmesinin yolları nelerdir?

İslâm Dünyası iki asırdır; yaklaşık 1789 Fransız İhtilali'nden beri başkalaşım ya da değişim geçirmektedir. Batının bilimsel ve teknolojik araç gereçleriyle içli dışlı olan “tam Batıcı Modernistler” için böyle bir problem söz konusu değildir. Onlar için asıl hedef; batı standartlarında bir sanayi toplumu olmamıza engel teşkil edebilecek hurafelerden ve geleneğin ayak bağlarından kurtulmak gerekiyor. Müslüman dünyanın yeniden kendine gelebilmesi veya yeniden şekillenebilmesi için bu tür yaklaşımların gerçekçi bir çözüm olup-olmadığı çeşitli platformlarda tartışılmakta, fakat gerçekçi bir çözüm olmadığı tezi ağırlık kazanmaktadır. İslâm Dünyası, bu gün kendi özünde var olan değişim ve ilerlemenin alternatiflerini arama çabasındadır.

İslâm Dünyasının manevi birliği, yirminci yüzyıl başlarında Modernizmin “tektipleştirmesi” ile bölünmüş ve zedelenmiş durumdadır. Bir kısım yeni liderler veya yönetici sınıflar, “İslâm'ın tarih kitaplarında yazılı bir din” olarak kaldığını düşünmeye başlamışlardı. Müslümanlar günlük hayatın basit birer tüketicisi, yönetim kademelerinin

---

*¹ KSÜ.İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

çok gerisindeki alelâde insan konumuna düştüler. Bu, Müslümanların modernite karşısında uğradıkları önemli bir kırılmaydı.

Bu dağılma sürecindeki tecrübelerini baz alarak, Müslümanlar topyekün bir silkinişin çilesini çekmektedirler.

19. yüzyıldan itibaren çeşitli biçimlerde Batı ile karşılaşan Müslüman dünyanın geçirdiği bu şaşkınlık ve zihni deprem, bugün yerini yavaş yavaş sükûnete bırakma sürecine girmiş bulunmaktadır. İslâm dünyasının dili tutulmuş bazı aydınları artık ayılmaya başlamıştır. Aslında yeni oluşumları, İslâmî ilim ve irfan mirasının bütünlüğü çerçevesinde ifadelendirmek, Müslüman âlimlerin temel görevidir. Burada günümüz İslâm bilginlerinin konumlarından da söz etmek gerekir:

İslâm bilginleri günümüzde, tarihin bazı dönemlerinde de olduğu gibi ya iktidarlara eklemlenmiş, ya muhalefette kalmış, ya da suya sabuna dokunmayan; sadece kendi dünyalarında yaşamayı yeterli gören kimseler konumundadırlar. Bu durum, İslâm tarihindeki Emevi yönetimindeki İslâm dünyasında, Hâricilik, Şia ve Mürcie hareketlerini andırmaktadır.

Günümüzün Müslümanları kendi dinlerinin gerçek referansları olan Kur'an ve Sünnet'i rasyonelleştirememeye ve olgulara uyarlayamamanın sancılarını yaşıyor. Kur'an ve Sünnet'i geçmişte ya da günümüzdeki bir takım din önderlerinin İslâmî anlayışlarına indiriyor, ya da Kur'an ve Sünnet'e bütüncül bir açıdan yaklaşamayarak farklı İslâmî kimliklere bürünüyorlar. Bir kısmı da ilâhi mesajları unutup, kendi hevâ ve heveslerini kendilerine rehber ediniyorlar.

Müslüman Dünyanın çözüm arayan taleplerini, ne muhafazakâr gelenekçiler ve selefi radikal İslâmcıların, ne de modernist reformistlerin projeleri üzerine inşa çabalarına katılmak mümkün görülmemektedir. Belki bu ikisinin arasında "orta yol ve uzlaştırıcı metod" uygulanabilir. İslâm düşüncesi açısından, geçmiş zamanların şimdiki zaman için vazgeçilmez ve bütünüyle mükemmel bir tasarımı öngörmüş olduğunu söylemek çok fazla iyimserlik olur. İslâm tarihindeki her olguyu dini misyon içerisine sokmak, bir başka ifade ile "târihî olan ile dînî olanı ayıramamak "günümüz Müslümanlarının genel olarak düştüğü hatalardan biridir. Geçmiş zaman, şimdiki ve gelecek zamanın kurulmasında gerekli olan bir takım malzemelerin ve sabitelerin

bulunduğu yerdir. Müslüman Dünya artık 19. Yüzyıldan itibaren yaşadığı geleneksel-modern, eski-yeni gerilimini aşmakla karşı karşıyadır.

BUGÜNKÜ İSLÂM DÜNYASININ GENEL DURUMU

İslâm Dünyası, günümüzde mevcut durumuyla ilgili bir kavram olarak zihinlerde birkaç şekilde imgelenmektedir:

- 1- İdari yapısı itibariyle İslâm olan devletler.
- 2- Halkı tamamen Müslüman olan devletler.
- 3- Halkının çoğunluğu Müslüman olan devletler.
- 4- İçerisinde önemli sayıda Müslümanların yaşadığı ülkeler. (Makedonya, Bosna-Hersek gibi).

Genel olarak İslâm Dünyasında durağanlık sona ermiştir. Teknolojik olarak büyümekte, değişmekte, nüfusu da artmaktadır. Müslüman ulusların birçoğu siyasal olarak artık bağımsızdır. Sayısal olarak dünyada yaşayan her beş kişiden biri, İslâm kategorisi içerisinde. Bu yüzden bu Dine “çöl dini” denemez. Dünya artık İslâm’ı anlamak ve dinlemek durumundadır.

Bugünün İslâm Dünyası Atlantik’teki Fas’tan, Pasifik’teki Endonezya’ya, Orta Afrika’daki Nijerya’dan, Çin’deki Doğu Türkistan’a kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerindedir. Fakat Müslümanlar, kendi potansiyellerini açığa vuramama ve hak ettikleri yere varamamanın acılarıyla kıvrılmaya devam etmektedirler. Çünkü günümüz Müslümanlarının zihinleri gerek kendi din anlayışları, gerekse başka etkenlerle hiç de saf değildir. Müslüman ülkelerde birbirinden farklı İslâmî anlayış ve uygulamalar ortadadır. İslam dini Suudî Arabistan ve İran’da olduğu gibi devletin resmi ideolojisinin “toplumsal yapılandırıcı” fonksiyonuna ötelenmiş olup, “tek tip toplum tasarısı”nın tökezlediği noktalarda devreye sokulan bir katalizördür. Afganistan’da en radikalinden en laikine çok farklı kavrayışlarla algılanarak topluma dikte ettirilmeye çalışılmaktadır. Bu ülkede din milli kurtuluş savaşı gerçekliği doğrultusunda motive edilmiş ve iç mücadelelerle toplumu daha farklı noktalara götürmüştür. Mısır, Suriye ve Irak’ta Arap-

Milliyetçiliği kavramlarıyla özdeşleştirmeye çalışılan bir olgudur. Fas, Cezayir ve Tunus'ta ise Hristiyan Batı'yı rahatsız etmeyecek bir toplumsal yaşama biçimi olarak kabul edilmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ise İslâm'ın Tek Tanrı inancından veya Kelime-i Tevhidinden başka İslâmî değerlerin çoğu alt üst olmuş durumdadır. Türkiye'ye gelince, halk bazında bölgeler arası az çok farklı uygulama ve anlayışlar olsa da, Osmanlı Devleti'ndeki dinî anlayışların etkisi devam etmekte, modern eğitim almış aydın demokrat dindarlar arasında ise dine bakış açısı muhafazakar halk anlayışından gittikçe farklılaşmaktadır. Bu nedenle günümüzde Türkiye'de statükocularla değişimciler ya da yenilenmeciler dine farklı bakmaya başlamışlardır.

Geçmişte mezheplerin zaman zaman dinin önüne geçmesi; her birinin “dini temsil” tekeline sahipenmesi, bugünün yorumlarında bile modern dünyanın etkinlik ve güç sistemine dahil olma ve onlar arasında itibarlı bir yer edinmeye aracı olarak işlenen ana temalar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Müslüman halklar ve ülkeler arasında ortak inanç ve değerlerden oluşan “din birliği bilinci”, birlik ve dayanışmayı teşvik eden ve kolaylaştıran bir unsur olmakla beraber, İslâm Dünyasında mevcut siyasal yapılar çerçevesindeki çarpıklıklar bir kısım yöneticilerin kendi toplumlarından çok, dış güçlere karşı olan hassasiyetleri veya siyasal irade noksanlığı, -İslâm ülkelerinin ekonomik ve sosyal gerilikleri de göz önüne alınınca- Müslüman ülkeler arasındaki yakınlaşmanın engellerinden birisi olmuştur. Bu hususları şöyle tasnif edebiliriz:

1- Yönetim Biçimlerinin Farklılığı

Bugünkü İslâm dünyası devletlerinin bir çoğunun yöneticileri, kendi halklarından kopuk bir kültür ve hayat biçiminin temsilcileri gibi görünmektedirler. Halklarının ne istediklerine aldırış etmeksizin; yani halklarına rağmen halklarını yönetmektedirler. Batıdaki birbirine benzer Demokratik yapılanmaların aksine yönetim biçimleri de birbirlerinden oldukça farklıdır. Kısaca idarî yapılanma bakımından hiç biri diğerine benzememektedir.

Birçok İslâm ülkesinde Anayasalar ve uluslar arası yapılan antlaşmalar, halkın iradesinden ve onayından yoksun olmakla kalmayıp; bu anayasaları hazırlayanların referans noktaları da tamamen farklıdır. Ayrıca aralarındaki ittifakların bir çoğu

göstermelik olup; hiçbir yaptırımı da yoktur. Bu gün İslam ülkelerinin birçoğundaki yönetim anlayışlarının hem İslâmîliği hem de insanîliği tartışılır hususlar içermektedir.

2- Batıcılık

Thomas Ballantine Irving ²“İslâm Dünyası” adlı eserinde şu korkunç itirafta bulunuyor: “Batı’nın İslâm (Dünyası)na ilişkin planı, öteden beri Müslümanların zenginliklerini sömürmek ve ülkelerini bölünmüş bir halde tutmak olmuştur. Bu baskının sürdürülmesi konusunda Rusya’nın bile yanında yer alabilmekteyiz. Özellikle gerek Anadolu’daki, gerekse Orta Asya’daki Türkler söz konusu olduğunda...”

İslâm dünyası Modernleşme ile batılılaşma veya İslâm ile Batı zihniyeti arasında kesin bir ayırım yapılamamasından doğan sıkıntılardan şikayetçidir. Buna rağmen İslâm ülkelerinin yöneticilerinin çoğu işte bu Batıyı referans noktası almaya devam etmektedir. Fakat son yıllarda bu zihniyetin mensuplarının başarısızlıkları, inanan aydınların fikirlerine yönelmeye sebep olmaktadır.

3- Irkçılık

İslâm, ırkları değil, ırkçılığı yasaklar. Allahu Teala ırkları “birbirleri ile tanışmaları” yani birbirlerinden bilgi ve tecrübe edinmeleri için yarattığını bildiriyor. Hucurat 13. Bilim adamları ırkçılık kavramını M.Ö. 15. yy.a kadar götürürler. Mısırdaki Firavunlar devrinden kalma mezar taşlarındaki resimlerde yerliler başka, yabancılar başka renklerde gösterilmiştir.

İrkçilik anlayışı İslam ülkelerine Batıdan girmiş, emperyalizmin ve modernitenin dayatmalarından biridir. İsveç’li botanikçi linneaus, insanları farklı sınıflara ve ırklara ayırmış; Avrupalıların Asyalılardan, Amerikalıların da Afrikalılardan daha üstün olduğunu iddia etmişti. Bir müddet sonra Friedrich Blumenbach (1776-1840) insanların tek ari ırk olan Kafkasyalılardan türediklerinin iddia etmişti. Yine yakın zamanlara kadar Batı’da birçok ülkenin ekonomisi köle ticaretine ve emeğine endekslenmişti. Halbuki İslâm başlangıcından beri ırkçılığı yasaklayıp, insanları “takva” prensibi etrafında birleştirmiştir.

² 1914 Kanada doğumlu. Princeton Üniv.de Yakın Doğu Arap Enstitüsü’nde doktora yaptı.

4-Parçalanmışlık

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletine karşı ayaklanan Şerif Hüseyin, İngiltere'nin desteğiyle kendi liderliğinde bir Arap İmparatorluğunu düşünüyordu. Onun bu düşüncesi sonucu kaderin cilvesi –ya da Osmanlı'ya ihanetinin bedeli- Arap Dünyasının daha da parçalanıp, batılılara yem olması neticesini ortaya çıkarmıştır.

Birçok İslâm Ülkesinin bağımsızlıklarına kavuşması veya kavuşmuş gibi görünmesi çok yakın yıllara dayanır. Mısır 1922, Suriye 1930, Irak 1932, Güney Doğu Asya'da Endonezya 1949, Malezya 1963, Bruney 1984, Güney Asya'da Pakistan 1947, Bengaldeş 1971, Orta Doğuda Kuveyt 1961, B.A.E. 1971, Umman 1972, Bahreyn 1972, Katar 1972, K.Afrika'da Libya 1951, Tunus 1956, Fas 1956, Cezayir 1962. Afrika'da Somali 1950, Kamerun, Mali, benin, Burkinafaso, Gine-Bissau, 1960. Senegal, Moritanya, Gabon, 1960. Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan Müslüman Türk Cumhuriyetleri hala kendilerine gelememenin, yerlerini bulamamalarının şaşkınlığı içerisinde.(1991)

Bu arada Türkiye'nin iki buçuk katı büyüklüğünde ve dünyanın en zengin yer altı servetlerine sahip olduğu bilinen Doğu Türkistan, Kızıl Çin'in, Kırım, Rusya ve Ukrayna'nın, Bosna-Hersek ise Sırpların fiili işgali altında mücadele etmektedir.

Yirmi birinci yüzyıla yeni girmiş olduğumuz şu günlerde İslâm Dünyası, elli küsur devlet ve Hristiyan ve Budist bir takım ülkelerde de sadece cemaatler halinde yaşamaktadırlar.

Batının İslâm Ülkelerini egemenliği altında tutması, bölgeci, cemaatçi düşünceleri teşvik etmesine rağmen, bugün gelinen nokta ümit vericidir. Bölgecilik, İslâm öncesi tarihe önem verme, monarşik sistemlerin meşrutiyete dönüştürülmesi, kadının konumunun değiştirilmesiyle ilgili bir kısım çabalar, İslâmi yapının reformasyona uğramasına veya parçalanmasına destek veren kavramlardır.

5-Bölünmüşlük

Bütün İslâm Dünyasının birliğini savunan İttihad-ı İslâm politikası 1914-1918 yılları arası I. Dünya Savaşı dolayısıyla kesintiye uğramış, Osmanlı Devleti'nin tarihe veda etmesiyle “ümme temelli iktidar”da ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerinde yirmiden fazla etnik ve bölgesel devlet doğmuştur. Bunun sonucu I. Dünya Savaşında İngiliz emperyalizmi ile bağımsızlık idealiyle işbirliğine giderek Türklere karşı savaşan Arap ileri gelenleri, aldatılmışlığın illeti içinde kıvranarak, birçoğu İngiliz sömürgesi olmuş, bağımsızlıklarına kavuşanların birçoğu da halen bu etkiden kurtulamamışlardır.

1969 yılında Kudüs'teki Mescid el-Aksa'nın fanatik bir Yahudi tarafından kundaklanması sonucu, ilk İslâm Konferansı'nın Fas'ın başşehri Rabat'ta kurumlaşmasıyla doğan İslâm Konferansı Teşkilatı, bu birlik arayışının ilk hamlesi olmuştur. Bu teşkilat özlenen bir performansa sahip olmamakla birlikte, liderlerin zaman zaman bir araya gelip, görüş alış-verişinde bulunması ve bazı ortak kararların çıkması ümit verici bir gelişmedir. Fakat bu teşkilat, Birleşmiş Milletlerin hilafına hareket edebilecek, süper devletlere karşı durabilecek ya da bağımsız kararlar alabilecek bir güce erişememiştir. Çünkü çoğunluğu Demokratik bir geleneğe ve zihniyete sahip değildir.

6-Bütünleşme Yerine Cemaatleşme

Günümüzde Müslümanların temel çıkmazlarından birisi de, cemaatçiliktir. Cemaatçi anlayış, İslâmın birleştirici-bütünleştirici evrensel boyutundan giderek uzaklaşıp, farklılaştırıcı, hatta zaman zaman ayırıcı öğelerini öne çıkaran bir yapılanma içerisindedir. Her cemaat kendi lider ve liderlerinin ilkelerini evrenselleştirmenin “hizmet” olduğu şuuruyla hareket edip; Müslümanların ortak ilkelerinden başka bir arayışa yönelmektedirler. Bir ekolün hakikat kabul ettiği bazı ilkeler değişmez ve kutsal kabul edilirken, ilahi mesajların önüne engeller konulduğunun, çoğu zaman farkına varılmamaktadır. Böylece aynı dini savunduğunu iddia eden insanlar, birbirlerine hasım ve rakip durumuna gelmektedirler.

Müslümanların İslâm'ın ortak ve değişmez temel prensipleri etrafında kenetlenip, “Hep birden Allah'ın ipine yapışmaları gerekmesi gerekirken, birbirlerini

“İslâm Kardeşliği” kimliğiyle değil de; “Cemaatimizden” veya “Filan cematten” anlayışı ve haleti rûhiyesiyle kategorize etmektedirler.

Cemaatleşme, baskıcı sistemlerde bir zaruret olarak ortaya çıkmış olabilir. Kendilerine baskı yapılan insanlar, değerlerini muhafaza etmek gayesiyle kendilerince sağlam görünen kalelere sığınmış olabilirler. Fakat baskıların olmadığı Demokratik düzenlerde her bir kale diğerlerine hakim olabilmenin stratejilerini geliştirmeye başlarsa, asıl gayeden uzaklaşmış olur.

Şu bir gerçektir ki Müslümanların ve Müslüman grupların İslâm’dan anladığı şeylerle İslâm mukayyed değildir. İslâm onların anlayışlarından daha mufassal ve daha derindir. Bu yüzden günümüzde hâlen Müslümanların, fikri hoşgörünün prensiplerini bulamamak ya da bilememek gibi bir problemleri vardır. Hiç şüphesiz İslâm’ı yürürlükteki durumlarla da özdeşleştirmek mümkün değildir. Fakat İslâm, Müslüman’dan içinde yaşadığı toplumsal ilişkiden köklü biçimde uzaklaşmasını ve kopmasını istemeyip, içinde yaşadığı toplumda “iyiliği yayma, kötülükle mücadele” prensibini getirmiştir. Zira hiçbir Peygamberin içinde yaşadığı toplumdan uzaklaşmadığı tarihsel bir hakikattir. Sözelimi Hz. İbrahim-Nemrut, Hz. Musa-Firavun, Hz. Muhammed-Mekke yöneticileri arasındaki mücadeleler bu duruma çarpıcı birer örnektir.

7-İlimden Uzaklaşma Ve Cehalet

Osmanlı İmparatorluğunun Tanzimat Dönemi’nde (1839) medreselerden fen derslerinin kaldırılması, ayrıca Osmanlı İdaresindeki ilim anlayışının, şerhçilik ve haşiyecilik yanı özgün eserler vermek yerine öncekileri tekrar etme ve açıklama zihniyetiyle devam etmesi sonucunda tefekkür ve tecrübeden tamamen uzak bir devir başlamıştı. Bu sıralar Batının hızla kalkınmasına karşılık; Osmanlı hızla gerilemeye başlamıştır. İdareciler tarafından Birinci Dünya Savaşına kadar zorla da olsa varlığı devam ettirilmeye çalışılan Osmanlı, dahili ve harici etkenlerle savaş sonrası paramparça olarak, her bakımdan Batının tesir ve egemenlik sahasına girmişti. Bu serüven çeşitli biçimlerde hâlâ devam etmektedir. Müslümanlar o günden bu güne serseri mayınlar gibi sağa ve sola çarpmaya, denizde boğulmaktansa yılanı sarılmaya mahkum bırakıldılar.

Günümüzde bir takım Müslümanların “dine bağlanmaktan” neyi anladıkları da tartışma konusudur. İslâm bütün bir hayatı, onu gönderenin buyruklarıyla mücehhez kılmayı gerektiren bir din midir? Yoksa onun asıl amacı olan ahlaklı ve adil insan modeli yetiştirmek midir? Bu dini sadece birtakım emirler-yasaklar çerçevesinde *fıkıhsal çerçevede*, bir kısım Müslümanların da, sûfî ya da bâtinî yorumlarla dini soyut kavramlarla izah ederek ele almaları önümüzde duran dinsel problemlerden bir kaçıdır. Yine İslâm’da ilim ve din diye iki ayrı saha olmamasına rağmen aklî ilimler ve naklî ya da dinî ilimler gibi ayırımlar yapılmaması gerekirken farkında olmadan Müslümanlar bilim-din ayırımı yaparak İslâm’ı kendi bütünlüğünden koparmışlardır. Böyle bir ayırım sözgelimi Hristiyanlık’ta vardır Hristiyanlık’ta, Hz. İsa’nın sahası ile Kayserin sahası ayrılmıştır.

İslâm dini rasyonalizm, sezgicilik ve vahyi sentez etmiş bir dindir. Mekansal olarak da Batı ile Uzak Doğunun hatta kuzey ile güneyin ortasında bir yerdedir. Bu sentezin örneğini İslâm düşünce tarihinde İmâm Muhammed el-Gazzâlî (ö.505/1111) vermişti. Günümüzde de benzer çabalar vardır ve başarılı olması da mümkündür.

8-İslâmi Kimlik Değişmeleri

Müslümanlar günümüzde adeta iki kişiliğe bölünmüştür: Tarih ve bugün, geçmiş ve gelecek, geleneksel ve modern, İslâm ve Batı, devlet ve toplum...

Modernizm, Türkiye’de ve birçok İslâm ülkesinde insanın varoluş(uy)la ilgili bilincine cevap veremediği gibi, onu geleneksel ve doğal varoluşundan kopararak kimlik bunalımına itmiştir. Bu sosyo-psikolojik olgu modernleşmenin doğurduğu “yamalı bilinç”tir. Müslüman insan mikro düzeyde ve hayali nitelikte birçok yeni kimliklere yönelmiştir. Bunlar insanın birer gerçekliği olmakla beraber, tek başlarına onun varoluş gerçekliğini tanımlayamazlar.

Müslüman ülkeler arasında Modernizmin öncüsü sayılan Türkiye toplumunda “kentleşme”, geleneksel İslâmi kurumları ve değerleri erozyona uğrattırken, hiç beklenmedik bir şekilde ters bir akışın doğmasına kaynaklık etmiştir. Özellikle Türkiye’de 1950’lerden sonra kentler, İslâmi değerlerin ifadesine imkan verip, kaynaklık etmeye başlamıştır. Topluluklar buralarda bir araya gelip, camiler,

dershaneler, Kur'an kursları ve İmam-Hatipler inşa etmeye başladılar. Bunlar aynı kaynaktan beslenmekle beraber, farklı yorumlar ve metodlar geliştirmeye başladılar.

Müslüman dünyada iki yüz yıldır sorulan “neden bu hale geldik? Neden geriledik, nerede yanlış yaptık?.. gibi sorulara cevap aranırken çoğu zaman yeni yanlışlara sürüklenilmektedir. Günümüzde Müslümanların çoğu modern ahtapotların kollarına çoktan girmiş bulunmaktadır. Buna direnenlerin bir kısmı da radikal söylemlere sığınarak varolmaya çalışmaktadırlar. Şüphesiz her iki durum, Müslümanın kendi medeniyetini oluşturmasına engel birer olgudur.

9-Aşırılık

Orta yolculuk, İslâm'ın başta gelen özelliklerinden biridir. Bunun zıddı ya da iki aksi uçları ifrat ve tefrittir. Yani ortadan uzak bir şekilde; kenarda, uçta durmak.

Bakara Suresi 143. âyeti ; “Böylece sizi orta bir ümmet kıldık; insanlara şahitlik edesiniz diye...”Ahmed b.Hanbel “Müsned’inde, Nesâi ve İbn Mâce “Sünen’lerinde, Hâkim de “Müstedrek’inde İbn Abbâs (r.a) yolu ile Peygamberimiz (a.s.)’in şu hadisini rivâyet ediyorlar: “Dinde aşırılıktan sakınınız. Çünkü, sizden öncekiler yalnızca dinde aşırılık yüzünden mahvoldular.” “Hadis bilgini Menâvi, el Feyzde (3/126)”bu hadis sahihtir” diye atıfta bulunmuştur. Yine Müslim, Sahih’inde İbn Mes’ud yolu ile Peygamberimizin (a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: “İleri gidenler (haddi aşanlar) mahvoldu.” Efendimizin bu sözü tam üç kere tekrarladığı rivayet edilir. Bu hadis-i şerifi İmâm Ahmed b.Hanbel, Ebu Dâvûd ve Celâluddîn .Süyûtî rivayet ettiler. Ebu Ya’la Müsned’inde Enes b. Mâlik yolu ile; “Kendinize daraltmayın. Yoksa size karşı daraltılır. Çünkü bir kâvim, kendilerine karşı daralttılar da, sonunda gerçek bir darlıkla karşı karşıya kaldılar. İşte onların kalıntıları, şimdi kulübelerde kovuklarda... (ruhbanlar).”

İslâm dini ruh ile madde, dünya ile âhiret dengesini kurmuş, tek ve eşsiz bir dindir. Peygamberimiz (a.s) ibadette aşırı gidenlerin hallerini onaylamadığı gibi, bundan onları menetmiştir de.. Ve onlara “şüphesiz bedeninin de sen de hakkı vardır” buyurarak bedene işkenceye varan aşırılıkları onaylamadığını açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Yine Kur'an-ı Kerim'de mü'min topluma şöyle hitap edilir: "Ey iman edenler, Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez... (Maide 87-88).

Yukarıdaki âyetin iniş (nuzül) sebebi şudur; Bir grup sahabe kendi aralarında şöyle bir karar alıp, bu kararlarını uygulamaya yönelirler; "Tenâsül organlarımızı keseceğiz, dünya şehvetlerini tamamen bırakacağız. Yeryüzünde rahipler gibi dolaşacağız", derler. İbn Abbas (r.a) diyor ki: Bir adam Peygamberimize gelerek" şu etten yediğim zaman kadınlara karşı istek duyuyorum. O nedenle eti kendime haram kıldım" dedi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu.

Yine Hz. Aişe'nin Buhari ve Müslim'de yer alan rivayetine göre bir grup Peygamberimizin ibadetlerini azımsayıp; bazıları et yememeye, bir kısmı evlenmemeye, bir kısmı da uyumamaya azmetti. Bunu duyan peygamberimiz (a.s) "Size ne oluyor ki, bazılarınız şöyle şöyle yapıyorlar. Ben Allah'ın Peygamberi olduğum halde, bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Hem uyurum, hem de gece namazı kılarım. Et yerim. Evlenirim. Benim sünnetimden ayrılan, benden değildir" buyurdu.

Peygamberimizin yakın arkadaşlarından Mu'az b. Cebel (r.a.) halka namaz kıldırırken uzattığı için Peygamberimiz ona kızmış; "Sen fitneci misin ey Mu'az!" demiş ve bu sözü üç kere tekrarlamıştı (Buhari). Yine buna benzer bir olay sonucu bir imama "Bazılarınız nefret ettiriyorsunuz... halka imâmlık eden kısa tutsun. Çünkü arkasında yaşlı, güçsüz ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır" diye ikaz etmiştir. Mu'az ve Ebu Musa'yı Yemen'e vali olarak gönderirken: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, ürkütmeyiniz. Birbirinize bağlı olunuz, ihtilafa düşmeyiniz" öğütünde bulunmuştur. "Şüphesiz din kolaylıktır. Hiç kimse din ile boy ölçüşemez. Aksi halde din onu yener. O halde doğru olun, doğruya yaklaşın, sevinin..(Buhâri ve Nesâi Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.) Buna benzer misaller çoktur. O halde her zaman ve her yerde ölçülü, dengeli ve orta yollu davranmak, Müslüman'ın düstûru olmalıdır. Bunun referansı olan Kur'an ve Sünneti tümel olarak anlayıp, özel olarak uygulamak gerekir. Müslüman, yaşadığı çağ ve yaşadığı mekan ile çevre faktörlerini çok iyi hesap ederek, nassların özünden sapmadan, ama onu iyi anlayarak yaşarsa, problemler en az düzeye inecektir.

Aşırılığın Belirtileri

- 1.Görüş saplantısı ve hoşgörüsüzlük.
- 2.Allah'ın yüklediği sorumlulukları yüklemek.
- 3.Yersiz sertlikler
- 4.Katılık, kabalık ve sert çıkışlar.

5-Kötü zan: Bir Müslüman düşünürün dediği gibi “Ben kardeşim için mazeretler ararım. Bir mazeretten tutun da yetmiş mazerete kadar.. Sonunda bulamazsam, herhalde benim bilmediğim başka bir mazereti olmalı.. diye düşünürüm.” Şuuru içinde yaşamak gerekirken, durum günümüzde bunun tam aksi hareketler istikametindedir.

6.Küfür damgası (Tekfir) vurma hastalığı. Bu tutum İslâm tarihindeki Haricilerin tutumlarının günümüze yansıyan yönleridir. Bir sahih hadis-i şerifte: “Kim kardeşine kafir diye hitap ederse ikisinden biri oradan bu sıfatla ayrılırlar” buyurulmuştur.

Aşırılığın Sebepleri :

- 1.Dinin hakikatine nüfuz edememek.
- 2.Nassları zahiri anlamları ile almak.
- 3.Esası bırakıp, teferruatla ilgilenmek. (Sakal-bıyıkla, giyim-kuşam ile ilgilenmek).

4.Kavramları anlayamama veya kavram kargaşası: Bir hadis-i Şerif'te, “Sizden biriniz kendisi için sevdiği bir şeyi, kardeşi içinde sevmedikçe mü'min olmaz” ve yine “Namazlarında ancak huşû içinde olanlar kurtulmuşlardır” buyurulmuştur. Bu tür hadis-i şerifleri Ehl-i Sünnet alimlerinin birçoğu “kamil mü'min olmaz” şeklinde yorumlamışlardır. Halbuki çoğu zaman bazı Müslümanlar tarihte Hariciler'in ve Zahiriler'in düştüğü hatalara düşmektedirler.

5.İlim elde metodlarının bilinmeyişi: Günümüzde Müslümanların birçoğu, sadece kendi görüşlerinin hakk, başkalarının bâtil olduğuna kesin olarak inanmaları ve kendi görüşlerinin alternatifsiz olduğunu kabul etmeleri nedeni ile ilmi ehlinden almamaktadırlar. Eleştiriden, enine-boyuna tartışmaktan, karşılıklı olarak birbirlerini dinlemekten kaçmaktadırlar.

Her ilmin bir başlangıcı ve metodu vardır. İslâm ilimleri de bazılarının iddialarının aksine baştan ve tedricen öğrenilmelidir. Bu da güvenilir ve ehliyeti herkesçe teslim edilmiş âlimlerden veya onların eserlerinden öğrenilir. Her ilmin kendi ıstılahları ve kavramları bilinmeden, o ilmi öğrenmeye çalışmak büyük karışıklıklara sebep olmaktadır. Yüzmeyi bilmeyenin deryaya açılmasına benzer.

10-İslâm Hukuku İle İlgili Problemler

Bugün İslâm dünyasının en önemli meselelerinden biri, hem İslâm'a hem modern hayata uygun bir hukuk sisteminin kurulması meselesidir.

Günümüzün İslâm Ülkelerinin çoğunluğu, bazı Avrupa ülkelerinin kanunlarını ya aynen ya da kendine uyarlayarak kullanmaktadır. Fakat evrensel hukuk özlem ve önemi giderek anlaşılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.

İslâm Hukuku öz olarak İslâmın mukaddes metinlerine dayansa da, Kur'an'daki ayetlerin sadece 195 tanesi hukuki hükümleri ihtiva etmektedir. Bunların da çoğu Aile Hukuku ve Miras Hukuku ile ilgilidir. Diğerleri vaaz ve nasihat kabilindedir. Buna dayanarak İslâm Hukuku başından beri tam bir dini hukuk hüviyetinde değildir. Kıyas İstihsan, örfler... bol miktarda bu hukuk sistemine girmiştir. Öyleyse evrensel hukuk ilkeleriyle çelişmeyen yerel düzenlemelerin işin içine girmesi bu öze aykırı düşmemesi gerekir.

İslâm Hukuku günümüzde bazılarının göre tamamen değişmeli, bazılarının göre kısmen değişmeli, bazılarının göre ise hiç değişmemelidir. Birinci grup Modernistlere, sonuncu grup radikallere yakındır. Aslında çağın ihtiyaçlarına göre bazı içtihatların değişmesi, İslâmın özüne ve evrenselliğine daha uygundur. Müçtehid İslâm alimleri asıl nasslarda mevcut olup, açıkça görülemeyen bir hükmü ortaya çıkarmışlardır. Bira ve nebizin içilmesi ile vasisini öldürenin, kendisine vasiyet edilen maldan mahrum bırakılması... gibi.

İslâmın ilk devirlerinde başlayan ihtilafların aradan 14 asır geçmesine rağmen, çeşitli tezahürlerle devam ettikleri ve üstelik de çözümlenemedikleri bilinen acı bir gerçektir. Bu olaylar ve ihtilaflar sosyal süreç içerisinde yeni boyutlar ve motifler kazanmış, fikir sahasının dışına taşarak savaş alanlarına kadar girmiş siyasi ve itikadi

birçok zümrelerin ve çıkarıcı grupların vücut bulmasına neden olmuştur. Kendi içerisinde az çok farklı motifler taşımakla birlikte, Müslümanların yüzde doksanının onayladığı, barışçı-uzlaştırıcı orta yolun, en uygun bir birlik potansiyeline sahip olduğu sosyolojik bir gerçektir.

İnsanların, bir tuğla fabrikasından çıkan tuğlalar gibi olması beklenemez. Farklılık, insanın tabiatı-fıtratı gereğidir. Bu farklılıklar başkalarına zarar boyutuna girmedikçe devam etmelidir. Çünkü, “fikirlerinden çarpışmasından, hakikat kıvılcımları çıkar” sözü meşhurdur.

Bu sistemin hukuk teorisi ve tatbikatı bakımından doğurduğu neticeleri şöyle sıralaya biliriz:

- 1) Müctehidlerin Her içtihadlarının Allah’ın iradesine tam uygun olduğu söylenemez. Şu halde icthadlar değişebilir.
- 2) İslâm Hukuku maddeleştirilmiş kanunlar yerine, ilim adamlarının yorumları niteliğindedir. Buna göre bir devlet hukuku olmaktan öteye, “hukukçuların hukuku” niteliğindedir. Osmanlının sonlarında Mecelle hareketi, iyi bir başlangıç olmakla birlikte akâmete uğramıştır.
- 3) Hukukta, siyasi otorite yerine hukukçular söz sahibidir. Bu da bağımsız ilim adamlarının bulunmasını ve hukukun da siyasi tahriflere ve otoritelere karşı teminatını ortaya çıkarmaktadır.
- 4) Müctehidlerin devlet hiyerarşisinde yerleri olmadığı için, icthadları ilimlerinin derecelerine göre ve bağımsız olmaktadır.

Müslümanlar üzerinde batı kanunlarının tatbiki ilk defa İngiliz işgalindeki Hindistan’da 1860’larda görülür. Ayrıca Osmanlılarda ilk defa 1850 tarihli Ticaret Kanunu ile 1858 tarihli Ceza Kanunlarının konulması bu sürecin Cumhuriyetle değil, Osmanlı ile başladığını göstermektedir. Bu yeni istikamet 1917’de Aile Nizamnamesi ile Özel Hukuk sahasına yani İslâm’ın en fazla söz sahibi olduğu sahaya da girmiştir. Cumhuriyet Döneminde de tam olarak Batı Hukuku kabul edilmiştir. Diğer İslâm Ülkelerinde İslâm Hukuku yasaklanmamış olmakla birlikte, büyük ölçüde Batı Kanunları egemendir.

Müslümanlarda hukuk ile ahlak iç içedir, bir birinden ayrılmaz. Halbuki Batının hukuk sisteminde bu ikisi arasında esasta ayrılık vardır.

11-Aydınlar-Bilim Adamları-Ulema Gerginliği

Bizim tarihimizde aydın-halk çatışması yoktur. Başlangıçta Emevîlerin baskıları ile birtakım bilginleri kendi iktidar hırsları uğruna kullanmaları, Abbasiler Dönemi'nin bir kesitinde de Mu'tezile'ye mensub olanların iktidarla uzlaşarak, bazı muhalif alimlere yaptıkları zulümleri görmezlikten gelemeyiz. Fakat bu durum genel çerçeve içerisinde aydın-halk çatışması türünden olaylar olmayıp, iktidarlara yakın olanların veya iktidardakilerin kendi fikir ve yönetimlerini zorla kabul ettirme gayretleridir.

Bilim, Batı'da uzun asırlar kilise hâkimiyetinde kalmış ve bu yüzden hiçbir ciddi atılım yapamamıştır. Hümanist anlayışın zaman içerisinde güç kazanmasına paralel olarak bilim adamlarının sekülerleşmesi, özellikle Aydınlanma çağı felsefesinin etkili bir akım olarak düşünce hayatını yönlendirmesi sonucu din ile bilim arasında çelişkilerin ve çatışmaların doğmasına neden oldu. Bu çelişki, çağımızda da devam etmektedir. Batı, bilimi kilisenin güdümünden kurtararak, bu çelişkiyi büyük ölçüde aşmıştır. Çünkü kilise bilimi kendi doğmaları doğrultusunda yönlendiriyordu. İslâm ise ilmî gelişmeleri kendi tabiî seyri içerisinde desteklemekteydi. İslâm Dünyası'nda bazı aydınların din-dışı düşünceleri sebebiyle, aydın-halk kopukluğu problemi gündeme gelmektedir. Doğru İslâm toplumlarında bilim adamlarının önemli bir kısmının kendi toplumlarının ve tarihlerinin düşünce ve bilim miraslarını yok sayarak bilim yapmaya çalışmaları, halka tepeden ve *sürü* gözüyle bakmaları sonucu düşünsel bazda aydın-halk gerginliğine sebep olmuştur. Bu problem İslâm'ın kendinden kaynaklanmayıp, İslâm toplumunda bazı aydınların kendi zihniyetlerinden kaynaklanmaktadır. Ulemanın da, şerhçilik-haşiyecilik anlayışının devamı ve müsbet bilimlerden uzaklaşması, aydınlarla muhafazakar halk arasında bazen aşılması güç engeller doğmasına neden olmuştur.

Koyu muhafazakarlara göre aydın, *kökü dışarıda olan bir elittir*. Onlara göre son iki yüz yıldır bu aydınlar, kültür değişiminin ve Batılı hayat tarzının aktarıcılığını yapmaktan öte gidememişlerdir. Bu tip aydınlar bir nevi Batı'nın ajanları gibi davranmaktadırlar. Adeta çağdaş rahipler gibi, insanların ve ülkelerin hayatlarında sorumsuzca kararlar vermektedirler. Bunun yanında geçmişe ve geçmişin temsilcisi gibi

görünen ulemaya karşı sorumsuzca tenkit yöneltme, günümüzde sadece seküler aydın tipinin değil, hem radikal, hem modern Müslümanların bir fobisi haline gelmiştir. Bunların birçoğu, ilim edinme, eski kaynakları araştırma zahmetine katlanmayan kimselerdir. Bazıları da oryantalistlerin etkisiyle geçmişi yargılamaktadır. Gerçekte İslâm düşünce tarihinde her şeyin tümü ile doğru yapılmış olduğunu, İslâmın eksiksiz anlaşılıp uygulandığını söyleyemeyiz. Fakat 1400 yıl boyunca yanlışlardan başka bir şey yapılmamıştır da denemez. Geçmiş, Müslümanların zengin deneyleri, doğruları ve yanlışları ile, her çağın Müslüman kuşağı için eşsiz bir hazine, ele geçmez bir malzeme stokudur. Önemli olan bu malzemeleri yerli yerinde kullanmaktır.

Sonuç olarak, bu tip aydının ve ulemanın, geçmişin bu zengin ilim ve kültür mirasını aktaracak güçleri yoktur. Çünkü aydın, kendi tarihinden habersiz, ulema da çağın sınai, ticari, ekonomik ve teknolojik gelişiminden habersizdir. Halbuki geçmişteki büyük müçtehidler toplum hayatını ilgilendiren her konuya ilgi duymuşlar, her konuda uzman olmuşlardı. Zamanımızda ise ulemanın çoğu hala nakilcilikle uğraşıyorlar.

MÜSLÜMANLAR ARASINDA ALTERNATİF İSLÂMİ DÜŞÜNCE TAKDİMLERİ VE BİRLEŞME ÇABALARI (ENTEGRASYON)

Düşünceyi esas alan bir teşkilat kurma fikri, ilk olarak 1977 yılında İsviçre’de yapılan “Uluslar arası Düşünce Semineri”nde doğdu. Bu seminere katılan bilginler İslâm Ümmeti’nin bugünkü probleminin “Düşünce Problemi” olduğunda ittifak ettiler. Müslümanların düşünce sorunları ile özellikle ilgilenecek özel bir müessesenin kurulması gereği üzerinde birleştiler.

Böylece Uluslararası İslâm düşüncesi Enstitüsü Hicri 15. yy.ın başında 1401 yılında ABD.de Müslüman Talebeler Birliği etrafında biraraya geldiler.

Bu enstitü ilk iş olarak Hicri 1402 yılında İslâm Üniversitesinin daveti ile İslâmabad’da (Pakistan) “Bilginin İslâmileştirilmesi Semineri”ni düzenledi. Enstitünün 1986 yılında şehid edilinceye kadar başkanlığını yapan İsmail Raci Faruki “Bilginin İslâmileştirilmesi” kitabını hazırladı. Bu enstitünün çalışmaları devam etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, İslâmın vazgeçilmez birinci kaynağı; hareket noktası ve referansıdır. Kur'an Bizi Tevhid ve Şehadet Kelimeleri etrafında birleştirebilecek öğeler içeren ilkeler yumağıdır.

Öncelikle XX. yüz yılın ikinci yarısında Müslümanlar arasında gözlemlenen entegrasyon hareketleri “ümmeť felsefesinin” gerekli kıldığı İslâm Kardeşliği”ni öne alan “evrensel Müslüman dayanışması” olmayıp, daha çok belli bir etnik ögeye dayanan, bölgesel nitelikli siyasal, ekonomik veya askeri işbirliği gayretleridir. Arab Birliđi, Güney Dođu Asya Paktı, Bağdat Paktı... gibi.

Bu arada “İslâm Zirve Konferansı”ndan da söz edelim. 22 Ağustos 1969’da Avustralya’lı bir Yahûdî olan Michael Danis Rohen’in Kudüs’teki Mescidü’l-Aksâ’yı yakmak istemesi neticesinde 25 Ağustos 1969’da Kahire’de bir araya gelen 14 Arap Ülkesi’nin dışişleri bakanları üç gün süren toplantı sonunda Afrika ve Asya’daki Müslüman ülke liderlerinin katılacakları bir İslâm Zirve Konferansı’nın en kısa sürede toplanmasına ve bu iş için Fas ve S. Arabistan’ın görevlendirilmesine karar vermişti. Böylece 22 Eylül 1969’da 26 İslâm Ülkesinden 24’ünün kral ya da devlet başkanları Rabat’ta ilk toplantılarını yapmışlardı. (Suriye 1972’de, Irak 1977’de). Açış konuşmasını Fas Kralı II. Hasan’ın yaptığı bu konferansın gündem maddeleri, El-Aksa yangını ile Kudüs sorunu idi. Üç günlük çalışmalardan sonra alınan kararlar bir bildiri ile yayınlandı. Bildiride El-Aksa Mescid’nin yangını dolayısıyla duyulan teessür dile getirildi. Ayrıca Kudüs’ün kutsal yerlerinin İsrail kuvvetleri tarafından işgal edildiği belirtilmiştir. Bu gün İslâm Konferansı çalışmalarına devam ediyor. İslâm Birliği, kanaatimce Müslüman ülkeler arasında bir “köprü” şeklinde teessüs edebilir. Bu da, ekonomik, siyasi, kültürel alanlarda ortak kararlar alınarak uygulama sahasına konulabilir. Günümüzde, sınırlarla oynama girişimleri daha büyük problemlerin doğmasına neden olacağından; taraflar arasında bu tip antlaşmaların yapılmasının daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

Sonuç yerine şunları söyleyebiliriz: Müslümanların muhafaza edilmesinde çağın gerek ve gerçekleriyle çatışmayan muhafazakarlıklarını korumaları koşuluyla, modernlik ve laikliğe bakış açılarının netleşmesi, özellikle Demokrasi ve Lâiklik konusunda artık karar vermeleri gerekir. Çünkü *dinsel siyâset* sadece Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında değil, özellikle Kelâmî/İtikâdî mezhepler arasında her

zaman bir çatışma potansiyeli taşımaya devam etmektedir. Bundan dolayı İslâm'ın farklı din ve mezheplerle bir arada yaşamasına, küresel kabul görmüş bir takım değerleri içselleştirmesine imkan sağlayıcı daha hoşgörülü, laik ve liberal bir düzenden yana tavır almaları, bu nedenle kendi aralarındaki her türlü aşırılıkları giderici bilimsel zeminleri oluşturmaları gerekmektedir. Bu, Müslümanların kendilerini var eden ve yaşamın gerçekleriyle her zaman uyumlu olan kendi küresel gerçeklerinden vazgeçmeden gerçekleştirilebilecek hususları içeren bir söylemdir.